

27. Буковина. – 1897. – 22 січня.
28. Gesetz und Verordnungs Blatt für das Herzogthum Bukowina. – 1909. – St.XXXII. – S.145-146.
29. Landes Gesetz und Regierungsblatt für das Herzogthum Bukowina. – Wien, 1909. – S.113-152.
30. Entwurt einer Gemeindewahlordnungs für die Landeshauptstadt Czernowitz. – 1910. – S.16.
31. Ibid. – S.3.

Резюме

В статье рассказывается о городском самоуправлении в Черновцах во времена пребывания Буковины в составе монархии Габсбургов.

Одержано 26 квітня 2005 р.

УДК 94(477)“1900-1904”

O. Симчишин

ЗАРОДЖЕННЯ БУНДІВСЬКИХ ОСЕРЕДКІВ НА ТЕРИТОРІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ

В статті розповідається про початковий період діяльності єврейської політичної партії лівого спрямування на Правобережній Україні.

Ключові слова: Бунд, єврейські політичні партії.

Рубіж XIX і XX ст. став часом утворення єврейських політичних партій. На території Правобережної України євреї за чисельність поступались хіба що українцям, а в деяких містечках становили абсолютну більшість. На території Правобережжя налічувалось 1221569 осіб єврейської національності, що становило 12,8% від усього населення. А у містах Київської, Волинської та Подільської губерній частка євреїв становила 36,6%¹.

Зважаючи на досить значну чисельність єврейського народу серед населення Правобережної України, єврейські політичні партії зайняли вагоме місце в суспільно-політичному житті краю.

Найбільш чисельною та впливовою серед єврейських організацій був Загальний Єврейський Робітничий Союз в Литві, Польщі, Росії (Бунд).

Партію було утворено в серпні 1897 р. у Вільно. З наступного року Бунд на автономних засадах входив до складу РСДРП. На перших порах Союз висунув як основну програмну зasadу вимогу досягнення громадянської рівноправності для євреїв. Проте вже на IV з'їзді було прийнято положення про національно-культурну автономію. Цей пункт партійної програми, фактично, став визначальним в бундівській стратегії на всі наступні роки.

Бунд мав чітку організаційну структуру. Загалом “Борис” (підпільна назва партії) був прикладом організаційної дисципліни та конспірації для багатьох політичних партій того часу. Керівним органом “Союзу” був Центральний комітет. На місцях Бунд існував на рівні комітетів, а також груп, які були наступною організаційною ланкою. Заключним елементом в структурі партії були осередки або організації, чисельність яких не перевищувала 40 осіб.

В історичній літературі на даний момент питанню діяльності Загального Єврейського Робітничого Союзу в Литві, Польщі, Росії на території Правобережної України приділялось недостатньо уваги. Серед публікацій, в яких певною мірою розглядалась дана проблема, можна назвати праці В.І.Гусева². Часткові відомості містять загальні праці з питань єврейської історії. Щодо джерельної бази, то це, насамперед, справи із Центрального державного історичного архіву України у м. Києві та Кам'янець-Подільського міського державного архіву.

У даній статті ми ставимо за мету висвітлити питання про виникнення бундівських партійних організацій на Правобережній Україні.

На Правобережжі БУНД поширив свій вплив на початку ХХ ст. Залишається недослідженим питання про час виникнення бундівських організацій в краї. Вперше щодо цього було висунуте припущення авторами “Еврейской энциклопедии в XVI томах. – Т.В. – Спб., 1906–1913”, які стверджували, що осередки “Союзу” з’являються у регіоні протягом 1903 року. У дисертації В.І.Гусева “Бунд в суспільно-політичному житті України кін. XIX – поч. ХХ століття” стверджується, що протягом 1901–1902 років бундівські комітети виникли в Житомирі, Бердичеві, Одесі, Києві, Чернігівській, Полтавській, Волинській і Подільській губерніях³. Підтверджує дану думку і звіт БУНДу за 1901–1903 роки. У ньому йшлося про те, що район партії на жовтень 1903 року охоплював Бердичів, Житомир, Київ, Вінницю, Брацлав, Тульчин, Немирів⁴.

Вивчивши ряд документальних джерел, ми стверджуємо, що перші бундівські осередки на території Правобережної України розпочали свою діяльність в Житомирі та Бердичеві.

Перші відомості про діяльність Бунду на Правобережжі відносяться до середини 1901 р. Відомо, що партійна література поширювалась в Жи-

томирі у червні 1901 р. А наступного місяця в місто прибув із Варшави Янкель Кравецький – один із діячів БУНДу, при обшуку в якого було знайдено бундівські прокламації. Поліція встановила, що Кравецький налагодив контакти з місцевими євреями і проводив серед них агітаційну роботу. Отже, це і була перша спроба організації осередку в Правобережній Україні. Вважаємо, що вона була вдалою, адже починаючи з літа 1901 року факти поширення бундівських прокламації у місті вже стають регулярними. Проте період підйому житомирської організації відноситься до 1903 р. Комітет діяв досить активно: постійно розповсюджували прокламації, влаштовували зібрання, причому досить чисельні (блізько 200–300 осіб)⁴. 12 квітня була організована демонстрація протесту проти побиття у Вільно робітників⁵. В кінці квітня “майже кожного дня” проходили зібрання із підготовки святкування 1 травня. 18 квітня знову пройшли демонстрації⁶. 11 і 12 серпня бундівці організували страйк⁷.

Про потужність осередку свідчило і те, що в Житомирі існувала нелегальна бундівська бібліотека, завідував якою Ческі⁸. Проводились колективні читання нелегальної літератури, а 13 грудня на одній із конспіративних квартир відбувся вечір пам’яті декабристів, на якому були присутні 113 осіб⁹. Осередок був досить чисельним Так, начальник волинського охоронного відділення наголошував, що в Житомирському комітеті Бунду налічувалось близько 400 робітників¹⁰. Навіть за можливої завищенності цієї цифри, все ж можна стверджувати, що осередок був одним із найпотужніших в Правобережній Україні і поступався чисельністю хіба що Бердичівському комітету.

У Бердичеві, починаючи з 1900 р., розпочався рух серед єврейських робітників. Про це свідчила прокламація міського комітету Бунду “До бердичівської інтелігенції”, що розповсюджувалась у вересні 1902 р.¹¹. До організації бундівського комітету там мало місце розповсюдження прокламацій. Протягом травня–липня поширювались прокламації “До російських товаришів–робітників”, “До єврейських робітників Бердичева”, “До єврейської інтелігенції Бердичева”¹². З липня розпочалася діяльність осередку, який згодом набув статусу комітету. Методи роботи Бунду в Бердичеві нічим не відрізнялись від інших міст: поширювались прокламації, влаштовувались зібрання, демонстрації. На одній із демонстрацій, яка відбулася 12 квітня 1903 р. і у якій брало участь близько 200 осіб, стала бійка з поліцією¹³. Більше того, власне з Бердичева надходили інструкції щодо партійної роботи в усіх осередках Правобережної України. Найбільший за чисельністю, бердичівський комітет став, фактично, керівним центром БУНДу у регіоні. Тут діяла своя підпільна друкарня, в якій друкувались прокламації, що поширювались у багатьох містах.

28 грудня 1902 року у Бердичеві пройшов вечір пам'яті декабристів, участь у якому взяли щонайменше 500 осіб. Він завершився демонстрацією із співанням пісень¹⁴.

Досить активно діяла Київська група БУНДу. Час її виникнення достеменно невідомий, проте є відомості, що в грудні 1902 року в місті мало місце поширення бундівських прокламацій “До єврейських робітників”¹⁵. А в квітні 1904 року прокламації партії “від студентів-бундівців” знайшли в університеті Св.Володимира¹⁶.

Про силу осередків, що представляли Правий берег України, свідчить той факт, що на Амстердамському соціалістичному конгресі (1904 р.) бундівська делегація представляла близько 23000 організованих робітників. З осередків, що представляли Правобережну Україну, були присутні: Бердичівський (блізько 1000 членів); Житомирський (блізько 200 членів); Київський (блізько 340 членів)¹⁷. Навіть зважаючи на можливу завищенність даних цифр, можна говорити про те, що Бунд у регіоні на 1903 рік вже становив потужну силу.

З 1903 року розпочався самостійницький період у діяльності “Союзу”: з цього часу робота місцевих осередків стала простежуватися більш яскраво, проте ще мала місце і спільна робота з РСДРП.

Прикладом такої співпраці було святкування 1 травня 1903 р. Під спільним керівництвом Бунду та російських соціал-демократів, воно пройшло в Бердичеві, Житомирі, Києві¹⁸.

З 1903 р. проявилася діяльність осередків партії на Поділлі. Так, 5 травня в Брацлаві поширювались прокламації під назвою “Загальний робітничий союз в Києві, Польщі, Росії. Одеська соціал-демократична організація Бунда”. В них були описані антиєврейські безпорядки в Кишиневі, а народ закликався до повалення самодержавства¹⁹. Існував осередок у Могилеві-Подільському – у виданні партії “Останні відомості” за травень 1903 р. йшлося про те, “що в Могилів-Подільській організації різко засудили кишинівський погром”²⁰. В квітні 1903 р. у м.Балту з Одеси прибув С.Марковський, який мав на меті поширювати нелегальну літературу. В нього при обшуку вилучено прокламації одеського осередку Бунду: “Погром в Кишиневі” і “Заклик до євреїв на рахунок можливих безпорядків”²¹.

Активно діяла і Київська група, яка перебувала під пильним наглядом місцевої жандармерії. Лише протягом 1904 року поліцією було здійснено п'ять “ліквідацій” бундівців. Проте подібні заходи не змогли припинити діяльність осередку²².

На квітень 1904 року бундівський осередок діяв у Рівному, в лідерах якого значилося близько 15 осіб. Основні методи роботи осередку зводились до розповсюдження прокламацій та влаштування зібрань²³.

З 1904 року в Балті, як встановлено на основі архівних джерел, діяв осередок, діяльність якого проявлялась в організації збірок, розповсюджені прокламацій, брошур. Так, 29 серпня 1904 р. за містом відбулась збірка “молодих євреїв та єрейок”. Поліцією на місці було затримано 57 осіб віком від 13 до 26 років. Серед заарештованих був І.Белофан, в якого вилучено листи єврейською мовою. На місці збірки виявлено один екземпляр прокламації єврейською мовою під назвою “Про мобілізацію”, видання ЦК Бунда. В прокламації йшлося про те, що російське самодержавство прогнило і його слід повалити. Народ закликався до активного бойкоту мобілізації, який мав проявитися в організації демонстрацій²⁴.

В ніч з 21 на 22 листопада 1904 року, на вулицях Балти виявлено 28 екземплярів прокламацій єврейською мовою, видання соціал-демократичної організації Бунду²⁵. 5 грудня цього ж року знайдено 17 екземплярів видання під назвою “Новий курс”. Поліції вдалось заарештувати розповсюджувачів. Один з них – дев'ятнадцятирічний М.Гольдштейн, у якого знайшли також брошуру російською мовою під назвою “Хто повинен перемогти”. Інший двадцятирічний житель Бердичева – М.Шварцбург, в нього при обшуку вилучено: 300 екземплярів листівок “Новий курс”, 2 екземпляри єврейського журналу, 4 номери газети “Робітничий голос”, брошури: “Розвиток наукового соціалізму”(Ф.Енгельса), “Якутська драма”, №5 газети “Der Bund”, лист, в якому йшлося про демонстрацію 20 листопада 1904 року в Одесі²⁶. Проте, були й інші розповсюджувачі, адже прокламації “Новий курс” знову виявлено 8 грудня (6 екземплярів)²⁷ та 12 грудня²⁸.

20 грудня 1904 р. в Балті мало місце зібрання на вул. Скляній в будинку Йося Кантора. В будинку були присутні молоді євреї віком від 18 до 21 року. Під час обшуку було виявлено нелегальні брошури²⁹.

В серпні 1904 р. у Могилеві-Подільському знайдено прокламації антиурядового характеру під назвою “До всіх” та заарештовано одного з розповсюджувачів – Ш.Бланка. Листівка, видана Одеським комітетом Бунду, містила відомості про єврейські погроми в Гомелі і Кишиневі, засуджувала російсько-японську війну, закликала до початку робітничої мобілізації на противагу мобілізації “царських військ” та до робітничого повстання, “яке мало носити політичний антиурядовий характер”³⁰.

З кінця 1904 року став заявляти про себе проскурівський осередок Бунду. 22 грудня на станції “Прокурів” було затримано євреїв А.Желязка, А.Колка, Я.Шнерлінга, які “з’явилися на станцію і розкидали там декілька прокламацій і брошур протиурядового характеру”³¹.

Таким чином, до початку першої російської революції єврейські політичні партії вже активно діяли на території Правобережної України,

поступово поширюючи свою діяльність на якомога більшу кількість населених пунктів, де проживало єврейське населення.

Примітки

1. *Кравченко Б.О.* Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – К.: Основа, 1997. – С.20, 27.
2. *Гусев В.І.* Бунд в суспільно-політичному житті України кін. XIX – поч. ХХ століття: Дис. ... докт. істор. наук. – К., 1999; *Гусев В.* Бунд на Україні (кін. XIX – поч. ХХ ст) // Матеріали Х міжнародної наукової конференції “Єврейська історія та культура в країнах Центральної та Східної Європи – єврейська історія та культура кін. XIX – поч. ХХ ст.” (www.judaika.kiev.ua).
3. *Гусев В.І.* Бунд в суспільно-політичному житті України... – С.12.
4. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф.816. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.40; Діяльність БУНДА за последние 2 года (от IV-го до V-го съезда). – Лондон, 1903. – С.13.
5. Діяльність БУНДА за последние 2 года... – С.14.
6. ЦДІАУК. – Ф.1597. – Оп.1. – Спр.25. – Арк.32, 50.
7. Там же. – Ф.816. – Оп.1. – Спр.13. – Арк.25.
8. Там же. – Ф.816. – Оп.1. – Спр.10. – Арк.62.
9. Там же. – Арк.114-115.
10. Там же. – Ф.816. – Оп.2. – Спр.12. – Арк.43.
11. Там же. – Ф.317. – Оп.1. – Спр.1930. – Арк.362-365.
12. Там же. – Спр.1930. – Арк.300, 315, 349.
13. Там же. – Ф.1597. – Оп.1. – Спр.25. – Арк.43.
14. Там же. – Ф.317. – Оп.1. – Спр.2142. – Арк.25.
15. Там же. – Спр.2142. – Арк.17.
16. Там же. – Спр.2196. – Арк.150.
17. Вопрос о представительстве на международном социалистическом конгресе в Амстердаме. Отчет делегации БУНДа. – 1902. – С.2.
18. *Гусев В.* Бунд на Україні (кін. XIX – поч. ХХ ст).
19. Кам'янський-Подільський міський державний архів (далі – КПМДА). – Ф.780. – Оп.1. – Спр.28. – Арк.20.
20. ЦДІАУК. – Ф.318. – Оп.1. – Спр.447. – Арк.81-83.
21. КПМДА. – Ф.777. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.26.
22. *Гусев В.* Бунд на Україні (кін. XIX – поч. ХХ ст).
23. ЦДІАУК. – Ф.816. – Оп.1. – Спр.20. – Арк.20-21.
24. КПМДА. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7825. – Арк.5, 13-14.
25. Там же. – Спр.7862. – Арк.26.

26. Там же. – Спр.7805. – Арк.29.
27. Там же. – Ф.777. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.26.
28. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7805. – Арк.4, 5, 9, 10, 14, 16, 17, 30.
29. Там же. – Ф.777. – Оп.1. – Спр.19. – Арк.26.
30. Там же. – Ф.281. – Оп.1. – Спр.7824. – Арк.2, 4, 5.
31. Там же. – Спр.7244. – Арк.263-264; Спр.7804. – Арк.3-5, 25, 34-35, 39.

Резюме

В статье рассказывается о начальном периоде деятельности еврейской политической партии левого направления на Правобережной Украине.

Одержано 18 квітня 2005 р.

УДК 94 (477) “19”: 338.43.01/02

О.М.Федъков, В.А.Дубінський

УКРАЇНСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА СПІЛКА: ШЛЯХИ РОЗВ'ЯЗАННЯ АГРАРНОГО ПИТАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ “ПРАВДА”)

У статті висвітлюються погляди членів УСДС на вирішення аграрного питання в підросійській Україні. Здійснюється аналіз друкованого органу партії газети “Правда”, що була поширенна в роки революції 1905–1907 pp.

Ключові слова: Спілка, страйк, муніципалізація землі, селянські комітети, аграрне питання.

В кінці 1904 року внаслідок розколу Революційної української партії (РУП) в Наддніпрянщині виникла ще одна політична партія – Українська Соціал-Демократична Спілка (далі – УСДС або Спілка). На думку дослідників, однією з причин, що призвела до розколу РУП, була її неспроможність конкурувати з РСДРП та есерами напередодні першої російської революції. Тому “використання політичного потенціалу РСДРП для активізації визвольного руху в Україні шляхом організаційного об’єднання з нею”¹ стало умовою успішної діяльності нової політичної сили. Серед провідних діячів УСДС були М.Меленевський, О.Скоропис-Йолтуховський, П.Канівець, П.Крат, В.Мазуренко, П.Тучапський та інші.